

Т.С.ШУЛЬГА*

ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ У СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Розглянуто часову (на відтинку 1999–2010 рр.) й регіональну динаміку, а також відмінності між віковими групами населення у ставленні громадян нашої країни до здобуття незалежності. Зроблено спробу визначити основні чинники еволюції підтримки самостійності України як одного з проявів лояльності до держави.

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. стало кульмінаційним моментом складного та багатогранного процесу суспільної трансформації, що розпочався 1989 р. і фактично не завершився досі. Проте, саме розпад СРСР, важливим чинником якого було здобуття Україною самостійності, зробив здійснені перетворення незворотними, а також створив політичні передумови для ще радикальніших змін. Саме існування нашої країни з усіма досягненнями та прорахунками стало можливим тільки внаслідок подій 1991 р. Не дивно, отже, що у суспільній свідомості населення ставлення до незалежності тісно переплітається зі ставленням до наслідків усього перехідного періоду і навіть із лояльністю до держави як такої.

При цьому, однак, зберігаються значні регіональні й вікові відмінності в оцінках здобуття Україною незалежності. До того ж, громадська думка не залишається незмінною, а зазнає помітної еволюції, навіть у відносно коротких часових проміжках. Очевидно, що дослідження територіальної, вікової та часової динаміки ставлення населення держави до цієї історичної події становить значний як науковий, так і практичний інтерес.

При написанні статті автором стали у пригоді теоретичні розробки співробітників Інституту соціології НАН України, зокрема Л.Ази¹ та О.Стегній². Як джерела інформації про ставлення сучасного населення України до здобуття незалежності використовувалися соціологічні опитування (перевага надавалася «довгим серіям» однакових запитань, що ставилися у різні роки підібраним за однією методикою респондентам – це дозволяє простежити еволюцію відповідей на діахронічному зрізі)³. Для дослідження обрано 1999–2010 рр. – період певного відновлення вітчизняної економіки після затьняної й надзвичайно глибокої кризи 1990-х рр., деякого зростання

* Шульга Тарас Сергійович – молодший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ.

¹ Аза Л. Етнічність у контексті національно-державної ідентифікації // Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг. – К., 2006. – С.92–98.

² Стегній О. Динаміка політичної ідентичності населення України // Українське суспільство 1992–2005. Динаміка соціальних змін. – К., 2005. – С.72–77.

³ Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Соціологічне опитування: Як ви ставитеся до свята – Дня незалежності України? (динаміка, 2002–2010) [Електронний ресурс]: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=321; Таблиці одновимірних розподілів трендового соціологічного дослідження «Львів – Донецьк: соціологічний аналіз групових ідентичностей та ієрархій суспільних лояльностей – 1994, 1999, 2004 рр.» // Україна модерна. – К.; Л., 2007. – С.305.

життєвого рівня населення⁴ та водночас кількарізних досить різних змін політичних режимів й угруповань правлячої еліти.

Із доступних автору соціологічних опитувань найближче до поставленої у статті проблеми підходять ті, які з 2002 р. проводить Український центр економічних і політичних досліджень імені О.Разумкова (УЦЕПД), ставлячи респондентам питання: «Як ви ставитеся до свята – Дня незалежності України?» та пропонуючи п'ять варіантів відповіді на нього: «Для мене це, дійсно, велике свято», «Для мене це звичайне свято, як й інші офіційні свята», «Для мене це не свято, а звичайний вихідний день», «Для мене це не свято, я вважаю, що цей день повинен бути робочим» та «Важко відповісти». Для мети цієї розвідки перші два варіанти відповіді вважаються такими, що свідчать про схвалення респондентом не лише свята, а й проголошення незалежності України, а третій і четвертий варіанти – про несхвальне ставлення до нього. П'ятий же варіант ніколи не підтримувався більше, ніж 3,5% опитуваних, а тому може бути виключений із розгляду проблеми без особливого ризику для достовірності результатів. Теоретично, звичайно, можна уявити ситуацію, за якої позитивне ставлення до факту здобуття самостійності (24 серпня 1991 р.) поєднується із негативним до свята на честь цієї події (хоча б через засудження байдкування та марнотратства), чи ж, навпаки, прихильник відродження СРСР може бути одночасно й апологетом відзначення Дня незалежності з якихось неполітичних мотивів (наприклад, через зручність додаткового неробочого дня). Але, на нашу думку, такі соціологічні парадокси можна сміливо вважати винятками, котрі не можуть принципово вплинути на розуміння результатів опитування. У цілому ж ставлення до 24 серпня як свята (а не звичайного вихідного), напевно, збігається зі схваленням і події, на честь якої встановлено цей день, а заперечення його статусу поєднується з критичним ставленням і до самого факту здобуття самостійності.

При детальному розгляді результатів цього соціологічного опитування видно, що найвищий рівень схвалення здобуття Україною незалежності був зафіксований у 2005 р. (61,7% респондентів обрали перші два варіанти відповіді на наведені вище питання), а найнижчий (52,3%) – 2002 р. Характерно, що після 2005 р. цей показник переважно знижувався, опустившись у 2009 р. майже до мінімального (із зафіксованих УЦЕПД) рівня – 52,7%, а 2010 р. знову зріс до 57,2%. Нижче половини всіх респондентів цей індикатор ще не опускався ніколи з початку проведення таких опитувань. Іншими словами, у 2002–2010 рр. абсолютна більшість громадян завжди схвалювала проголошення самостійності України. Це не означає, що вся ця частина соціуму однаково розуміє значення події, яка сталася 24 серпня 1991 р., для нашої держави. Цілком очевидно, що політичної одностайності у більшості немає, оскільки вона переважає за чисельністю прихильників

⁴ Економічна криза 2008–2009 рр. за всієї своєї гостроти навряд чи може вважатися переломним моментом, порівнянним із початком господарського зростання у 1999–2000 рр.: якщо наприкінці 1990-х рр. в основному завершився тривалий розклад занепащої одержавленої економіки радянського типу, на зміну якій прийшло відносно динамічне (хоча й контрольоване олігархією) ринкове господарство, то у 2008 р. ця вже усталена ринкова система зазнала сильного, але все ж тимчасового зовнішнього шоку, пов'язаного зі світовою фінансовою кризою.

найпопулярніших кандидатів чи політичних сил на будь-яких із загальнонаціональних виборів досліджуваного періоду⁵. Але наявність стійкої незалежницької більшості, навіть поділеної всередині, є важливим чинником, який, зокрема, значно ускладнює поширення на території України популярного у Росії та Білорусії погляду на розпад СРСР як національну, а то й світову «геополітичну катастрофу»⁶. Деякі ймовірні поділи всередині цієї більшості розглядаються у цій статті нижче.

Цікаво, що за опитуваннями того ж таки УЦЕПД, котрі проводяться з 2005 р., від 37% до 47% громадян у всі ці роки вважали, що їх становище після здобуття самостійності погіршилося; але при тому дві інші групи респондентів щодо цього питання (з яких одна, 22–28%, заявляла про поліпшення свого становища, а другій (29–37%) було складно визначитися) у сумі завжди становили абсолютну більшість⁷. Це дозволяє зробити припущення, що та з них, яка схвалює здобуття незалежності, складалася не тільки, а часом і не стільки, з людей, котрі матеріально виграли від унезалежнення України, скільки із цих «невизначених». Така ситуація відбиває, імовірно, відносно погіршення економічного становища значної частини населення при відносному поліпшенні його політичного статусу. Іншими словами, багато громадян колишньої УРСР тепер живуть у національній державі з відповідними символюкою та поглядами на історію, офіційною риторикою, мають порівняно з радянською добою значно ширші політичні права, але при цьому збідніли відносно більш успішних верств соціуму (навіть в абсолютному вимірі). Незважаючи на це, вони ставляться прихильно до факту здобуття Україною самостійності. Але довгострокова стійкість таких позицій не може бути гарантованою, оскільки кінець кінцем економічне становище членів спільноти таки впливає на їх лояльність до суспільних інституцій, з яких держава – найвпливовіша⁸. Крім того, немає підстав вважати, що підтримка ідеї незалежності України завжди виливається у лояльність до тієї держави, котра існує нині з усіма вадами і проблемами розвитку. Ототожнення її з часто непопулярним урядом, а не з громадянською спільнотою – явище,

⁵ Жодна політична сила чи кандидат на будь-яких загальнонаціональних виборах у 1999–2010 рр. не набирали (в першому турі) більше 39,87%, отриманих В.Ющенком на президентських виборах 2004 р., не кажучи вже про абсолютну більшість голосів. Другий тур фактично завжди відбувався в умовах консолідації різних політичних сил навколо двох переможців першого туру, тому його результати навряд чи можуть вважатися надійним показником підтримки саме конкретної політичної сили чи кандидата.

⁶ *Путин В.В.* Послание Федеральному Собранию Российской Федерации от 25 апреля 2005 года [Електронний ресурс]: http://archive.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml; *Лукашенко А.Г.* Стенограмма выступления перед студенческой молодёжью Брестчины, 23.09.2004 [Електронний ресурс]: <http://president.gov.by/press10981.html>. Обидва ці політики мають стабільну підтримку більшості електорату та консолідованої еліти відповідно у Росії й Білорусії, а тому їх ставлення до розпаду СРСР виглядає особливо символічним.

⁷ Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Соціологічне опитування: Ви та ваша родина більше виграли чи втратили від здобуття Україною незалежності? (динаміка, 2005–2010) [Електронний ресурс]: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=324

⁸ Див., наприклад: *Ferguson J.* Paradoxes of sovereignty and independence: “Real” and “pseudo” nation-states and the depoliticization of poverty // *Siting culture: the shifting anthropological object.* – London, 1997. – P.123–136.

досить поширене⁹. До того ж, національно-державна ідентичність постійно конкурує з іншими її типами¹⁰.

Про що можуть свідчити такі хвилеподібні (хоча й у вузькому діапазоні) коливання громадської думки з цього питання – від відносно низьких рівнів 2002 р. через бум із найвищою точкою 2005 р. і до нового помітного спаду 2009 р. з наступним піднесенням? Імовірно, тут маємо справу з прямим віддзеркаленням політичної боротьби та економічної ситуації в Україні в останнє десятиріччя.

Рік 2002-й минув під знаком політичних перемог непопулярного режиму Л.Кучми¹¹, котрий у той період залюбки послуговувався патріотичною фразеологією, чим знеохочував нестійкі елементи до перебування в незалежницькій більшості. До того ж, уповільнення економічного зростання (яке й так почалося з низької бази)¹² також не сприяло посиленню лояльності населення до держави.

До 2005 р. країна пережила стрімке економічне піднесення¹³ і масову політичну мобілізацію до лав «помаранчевої» виборчої коаліції В.Ющенка під патріотичними гаслами¹⁴, що, мабуть, було навіть важливіше, ніж господарське зростання, для поширення схвального ставлення до здобуття Україною самостійності.

Від 2005 до 2009 рр. діяльність неефективної адміністрації В.Ющенка та трьох «помаранчевих» урядів, так само переважно малоєфективних (у тому числі через боротьбу за владу між формальними ідеологічними

⁹ Див., наприклад: *Sneath D. The Headless State.* – New York, 2007. – P.5–11.

¹⁰ Це питання розглядається у: *Аза Л. Етнічність у контексті національно-державної ідентифікації.* – С.93–94.

¹¹ Фактично програвши парламентські вибори 2002 р. (всі пропрезидентські партії та блоки, разом узяті, набрали близько 20% голосів виборців й отримали лише 54 мандати із 225, котрі розподілялися за пропорційною системою (Центральна виборча комісія України: Підсумки голосування по партіях (виборчих блоках партій) 31.03.2002. Чергові вибори [Електронний ресурс]: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROCV>), провадні політичні сили змогли досягти мінімально необхідної більшості у Верховній Раді за рахунок масового залучення до своїх лав безпартійних депутатів, обраних у мажоритарних округах. Здобуту перемогу було використано у грудні того ж року для усунення з Національного банку потенційно небезпечного (близького до опозиційного тоді лідера В.Ющенка) керівництва на чолі зі В.Стельмахом та заміни його на більш лояльне, очолюване С.Тігішком.

¹² На 1999 р., у найнижчій точці кризи, ВВП України становив лише 37% від докризового рівня 1990 р. У 2000 р. він зріс на 6%, 2001 р. – ще на 9,1%, що відбилося і на становищі більшості населення держави (Національний банк України: Статистика: Реальний сектор: Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс]: http://www.bank.gov.ua/Statist/Macro/GDP_u.xls). Однак 2002 р. економічне зростання різко уповільнилося до 4,6%, а фактична відсутність зовнішніх джерел фінансування (один із наслідків реструктуризації українського боргу в травні 2000 р.) унеможливила дефіцитне фінансування споживання. Таким чином, будь-яке сповільнення в економіці неминуче майже моментально відбивалося на становищі й настроях малозабезпечених громадян.

¹³ Зростання економіки 2003 р. становило 9,3%, а 2004 р. – рекордні 12% (див.: Там само).

¹⁴ Події на майдані Незалежності в Києві стали кульмінацією цього мобілізаційного процесу: ще задовго до дня виборів опозиційна коаліція розгорнула потужну агітаційну мережу, яка щільно охопила всі західні та центральні області України і поширилася на деякі місцевості півдня й сходу держави. Загалом у масових акціях кінця 2004 р. взяло участь до 21% населення, що, очевидно, робить їх найбільшою за числом учасників подією в країні як мінімум з часу здобуття незалежності, а то й з моменту завершення Другої світової війни (дані Інституту соціології НАН України: *Степаненко В. Революція як констеляція: національні особливості громадської активності // Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін.* – К., 2005. – С.5).

союзниками, що, звичайно ж, дискредитувало не тільки правоцентристів, а й до певної міри саму ідею української державності), знову призвела до відходу менш переконаних громадян із лав незалежницької більшості, а економічна криза 2008–2009 рр. лише підштовхнула цей процес.

Прихід до влади в 2010 р. Партії регіонів призвів до зростання частки громадян, котрі позитивно ставляться до проголошення Україною самостійності. Тут могли працювати два протилежні механізми: ототожнення себе з українською нацією серед прихильників регіоналів у зв'язку з їх перемогою чи ж, навпаки, зростання патріотичних настроїв серед колишнього «помаранчевого» електорату як протестна відповідь на поразку і занепад цих, тепер уже опозиційних, політичних сил.

Значні міжрегіональні відмінності в політичних орієнтаціях населення країни не могли не відбитися й на його ставленні до здобуття незалежності. Так, перед президентськими виборами 1999 р. цю подію схвалювали 66,7% львів'ян, але тільки 34,1% донеччан (обидва міста можна вважати достатньо репрезентативними для своїх регіонів – заходу та сходу нашої держави)¹⁵. Через п'ять років, напередодні третього туру президентських виборів 2004 р., це співвідношення помітно змінилося у Львові (частка тих, хто схвалював здобуття самостійності, досягла 77,3%), але набагато цікавіші й масштабніші перетворення відбулися у свідомості донеччан: там частка громадян, що позитивно ставилися до проголошення Україною незалежності, зросла майже вдвоє і становила 60,2%¹⁶. Єдиним очевидним поясненням такої радикальної трансформації виглядає прихід до влади у загальноукраїнському масштабі переважно донецького за своїм походженням угруповання політичної еліти (організаційно оформленого у Партію регіонів), яке на момент проведення опитування все ще контролювало уряд та вело затягу (хоча й приречену на невдачу) боротьбу за президентську посаду. Інакше кажучи, лояльність мешканців Донецька до власної еліти в умовах 2004 р. частково трансформувалася у лояльність до української держави як такої. Логічно було б очікувати зворотного процесу, тобто падіння підтримки здобуття незалежності України серед мешканців східних і південних областей держави після 2004 р., за умови фактичного відсторонення Партії регіонів від важелів державного управління.

Цей процес мав місце, але повернення до попередніх низьких рівнів схвалення проголошення самостійності вже не відбулося: навіть 2009 р. (під час нової економічної кризи й перебування більшості східноукраїнської політичної еліти у жорсткій опозиції до центрального уряду) 43% громадян на сході та 41,4% на півдні країни вважали День незалежності для себе святом. На заході держави рівень підтримки здобуття Україною самостійності стабільно зростав і далі, досягнувши на 2009 р. 80%, що й не дивно в умовах повного електорального домінування там націонал-демократичних

¹⁵ Черниш Н., Маланчук О. Динаміка ідентичностей мешканців Львова і Донецька: компаративний аналіз // Україна модерна. – К.; Л., 2007. – С.73.

¹⁶ Таблиці одновимірних розподілів трендового соціологічного дослідження «Львів – Донецьк: соціологічний аналіз групових ідентичностей та ієрархій суспільних лояльностей – 1994, 1999, 2004 рр.» // Там само. – С.305.

і націоналістичних сил¹⁷. Чим можна пояснити часткове збереження підвищеного рівня незалежницьких настроїв у південно-східному макрорегіоні держави вже після сплеску 2004 р. (котрий, імовірно, пояснювався передусім оптимізмом щодо перспектив локальної еліти)?

З одного боку, період урядування «помаранчевих» політичних сил за всієї неефективності їх урядів усе ж переважно збігався зі зростанням економіки та, як наслідок цього, життєвого рівня громадян. Навіть криза 2008–2009 рр. не призвела до стійкого і безповоротного падіння реальних доходів, що залишалися на значно вищому рівні, ніж перед 2005 р. Оскільки економічне зростання відбувалося в умовах суверенного статусу країни, це могло поліпшити ставлення громадян до події, з якої почалося існування України як самостійної держави.

Крім того, Партія регіонів, зберігаючи шанси на повернення до влади у Києві (та навіть частково ці шанси реалізувавши в 2006–2007 рр.), залишалася переважно на прагматично-державницьких позиціях. Автономістські акції з окремими сепаратистськими елементами на зразок відомого з'їзду в Сіверськодонецьку 2004 р. слід усе ж розглядати радше як жест відчаю чи спробу шантажу, ніж як частину цілеспрямованої програми ліквідації української державності в її нинішньому вигляді. Це підтверджується й практичною діяльністю Партії регіонів після перемоги на виборах 2010 р., коли реальний рівень централізації влади помітно зріс.

І, нарешті, патріотична пропаганда серед громадянства через школу, засоби масової інформації, виступи як «помаранчевих», так і (хоча й з іншою ідеологією) «біло-блакитних» політичних діячів теж впливала на рівень підтримки проголошення незалежності у всій Україні, в тому числі й на її сході та півдні (ймовірно, більшою мірою серед молоді). Тут, правда, міг мати місце і зворотний ефект – патріотична агітація з боку непопулярних у даному регіоні політиків може знизити, а не підвищити рівень схвалення зазначеної події.

Водночас не слід ототожнювати зростання лояльності до української держави серед мешканців південно-східного макрорегіону з якимись кардинальними ідеологічними трансформаціями. Так, рівень несприйняття українського націоналізму серед донеччан не тільки не знизився в 1999–2004 рр., а, навпаки, значно зріс – із 31,8% до 42,7%. Майже безсумнівно, що головну роль у цьому відіграли виборчі кампанії 2002 та, особливо, 2004 рр., під час яких більшість основних учасників політичної боротьби, і в тому числі два найпотужніших – проющенківська правоцентристська коаліція й домінуюча на сході України Партія регіонів – не цуралися демонізації супротивника, яка в умовах Донецька найлегше здійснювалася якраз шляхом поширення страху перед радикальними «українськими націоналістами»,

¹⁷ Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Соціологічне опитування: Як ви ставитесь до свята – Дня незалежності України? (регіональний розподіл, 2009 р.) [Електронний ресурс]: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=478

що начебто прийдуть до влади разом з В.Ющенком¹⁸. Такі, на перший погляд, непокдані тенденції – зростання підтримки самостійності української держави при одночасному поширенні негативного ставлення до ідеології, котру традиційно пов'язували з боротьбою за її створення, мають досить логічне пояснення. На сході та півдні країни якраз між 1999 і 2004 рр. (за активної участі й під керівництвом місцевої еліти) набувала дедалі більшого впливу ідеологія територіального, над- та позаетнічного патріотизму, як загальнодержавного, так і локального (як відзначав, зокрема, Я.Грицак, останній зовсім не обов'язково мав щось спільне із сепаратизмом та безконфліктно поєднувався з лояльністю до України як держави¹⁹). В умовах відносно слабких («затертих або маловиразних», за влучним висловом того ж таки дослідника²⁰) етнічних ідентичностей на сході й півдні країни такий розвиток подій був цілком очікуваним.

М.Рябчук запровадив для схожого типу самоідентифікації означення «креольська»²¹ за аналогією з переселеними з метрополії елітами іспанської Америки, котрі, тим не менше, очолили боротьбу нових колоній проти старої Батьківщини (і тим самим зберегли своє панівне становище). Тут було б недоцільно долучатися до багаторічної дискусії щодо правомірності Рябчукової концепції поділу населення України на кілька груп (однією з яких та, при тому, панівною він вважає «креолів»), але, безсумнівно, вона вказує на реальну проблему: українська держава означає одне для більшості мешканців її західних і центральних регіонів та водночас щось інше – для громадян зі сходу й півдня. «Коли двоє роблять одне і те саме – це не одне й те саме», – писав давньоримський драматург Теренцій. Так і в даному випадку: лояльність до держави (одним із проявів чого виступає схвалення здобуття незалежності) має неоднакову природу в різних частинах України. Тому не слід очікувати, що навіть повна конвергенція у ставленні до державності в різних регіонах (якщо вона взагалі коли-небудь станеться) означатиме також стирання відмінностей у політичній культурі між її частинами. Більше того, наближення регіонів один до одного за показником підтримки української самостійності може відбуватися одночасно зі зростанням суперечностей між ними та ослабленням загальнонаціональної солідарності.

Порівняно з міжрегіональними вікові відмінності у ставленні до здобуття Україною незалежності є хоча й статистично значущими, але відносно незначними. За станом на 2009 р., самостійність підтримували 56,8–58% молоді (вікові групи від 18 до 39 років), але лише 47,3–51,3% людей зрілого і

¹⁸ Такі політики, хоч і були присутні в ющенківській команді (від декого, як, наприклад, О.Тягнибока, вона була змушена позбутися перед самими виборами 2004 р.; інші ж, приміром О.Лвченко, увійшли до нової влади), не мали там не тільки вирішального, а й скільки-небудь помітного впливу. Правочентристська передвиборча коаліція всляго відмежовувалася від радикалізму. Утім, сам В.Ющенко під час власного президентства еволюціонував ближче до правих радикалів у своїй політиці щодо культури та історії, таким чином, за іронією долі, частково підтверджуючи передвиборчі пропагандистські звинувачення проти себе (переважно необґрунтовані на час їх озвучення).

¹⁹ *Грицак Я.* Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі // Україна модерна. – К.; Л., 2007. – С.54.

²⁰ Там само. – С.51.

²¹ *Рябчук М.* Від Малоросії до України: парадокси запізненого націтворення. – К., 2001. – С.144–155 і т.д. Цей автор також розвиває свою теорію у пізніших працях («Дві України» (2003 р.), «Постколоніальний синдром: спостереження» (2011 р.) та ін.).

похилого віку (причому якраз серед найстарших ця підтримка найменша)²². Імовірно чинники такої диференціації включають безробіття (особливо відчутне для осіб старших вікових груп), низький рівень життя пенсіонерів (при тому, що можливості для додаткового заробітку в них обмежені порівняно з молоддю), пропаганду державницьких ідей через освітню систему (яка з очевидних причин не стосувалася осіб, що здобували освіту до 1989 р.), а також сприйняття молодими людьми української самостійності як природного явища, оскільки вони виростили вже після 1991 р. Слід очікувати, що (за інших рівних умов) у зв'язку з природною зміною поколінь рівень схвалення факту створення незалежної української держави поступово зростатиме (несгійке збільшення вже було зафіксоване протягом 2002–2010 рр.).

Підсумовуючи викладене, можна зробити деякі висновки:

1. Протягом 1999–2010 рр. проголошення самостійності завжди підтримувалося більшістю громадян України, але її розміри суттєво змінювалися (зі слабкою загальною тенденцією до зростання та відносно вузькою амплітудою коливань), імовірно, під впливом як економічних умов, так і політичних подій у державі.

2. Міжрегіональні відмінності у ставленні до здобуття Україною незалежності зменшувалися протягом досліджуваного періоду. Потребує додаткового вивчення питання про те, наскільки це зближення позицій різних регіональних спільнот пояснювалося лояльністю до відповідних еліт (котрі змінювали свої позиції з міркувань політичної доцільності), а наскільки – зростанням свідомої самоідентифікації з новопосталою державою.

3. Вікові відмінності є відносно незначними, але очікуваними: молодь ставиться до проголошення самостійності помітно позитивніше, ніж особи старших вікових категорій.

4. Самі поняття «незалежність», «незалежна українська держава» мають неоднаковий зміст для певних груп населення нашої країни (зокрема мешканців різних регіонів).

---

²² Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Соціологічне опитування: Ви та ваша родина більше виграли чи втратили від здобуття Україною незалежності? (віковий розподіл, 2009 р.) [Електронний ресурс]: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=475

The article is devoted to attitudes of Ukraine's citizenry towards the nation's achievement of independence (1991). The author describes regional and generational differences, as well as dynamics of this phenomenon's development through the period in question (1999 to 2010). This study attempts to establish main reasons behind evolution of support for the country's independent statehood, with this support seen as a manifestation of loyalty to the state, whatever its origin.

